

Nestárnoucí ruská literatura pro děti a mládež

Autor: Mgr. Eva Kudrjavceva Malenová Ph.D.

Číslo: roč. 3, č. 4/2017

Rubrika: Pře(d)kládáme

Klíčová slova:

příběhy s dětským hrdinou, knihy pro děti, překladová literatura, spisovatelé, nakladatelství, světová dětská literatura, ruská literatura pro děti a mládež

Článek se zaměřuje především na spisovatele pro děti a mládež, kteří mohou být v rámci ruské literatury považováni za klasiky a jejichž dílo má stále místo na poličkách ruských dětských knihoven. Výběr konkrétních jmen a titulů byl veden nejen snahou připomenout převážně tvorbu spisovatelů 20. století, ale také snahou vyzdvihnout díla již přeložená do češtiny a zaměřená na různé věkové skupiny recipientů. Kromě toho se článek věnuje i otázkám české recepce ruské literatury pro děti a mládež.

Úvod

Na úvod je nezbytné poznamenat, že ruská literatura pro děti a mládež se u nás nachází v poněkud specifické situaci, kterou by bylo možné definovat jako stav dlouhotrvajícího vydavatelského odvratu. Příčiny současného stavu zřejmě tkví v minulosti. Při krátkém ohlédnutí můžeme konstatovat, že minimálně od roku 1948 do roku 1989 byla literatura ruské provenience oficiálně protežována, což se projevilo například zásadní množstevní převahou překladů z ruštiny nad překlady z jiných jazyků (zejména výrazně od konce 40. do poloviny 50. let); neřídka byla ruská literatura pro děti a mládež materiálem pro výuku jazyka a v neposlední řadě neoblíbenou povinnou četbou. Vzniklé překlady z ruštiny byly povětšinou profesionální, kvalitní, nebo alespoň řemeslně dobře provedené, přitom zdaleka ne vždy šlo o ideologicky „správnou“ literaturu. Navíc ve vývoji ruské literatury pro děti a mládež po roce 1989 lze najít mnohé paralely s naší literaturou. Přesto bylo mnohé v českém prostředí vědomě zavrženo či zapomenuto, nebo zůstává neobjeveno. Od roku 1989 trvá v podstatě dodnes období našeho přeorientování se na západní produkci. Knihy z ruské literatury pro děti a mládež sice sporadicky vycházejí, ovšem povětšinou jde o nová vydání starých překladů (např. Nosovovu trilogii o [Neznámkovi](#) přeložil Milan Korejs před více než 50 lety, [Krásu Nesmírnou](#) přeložila Zdeňka Psůtková poprvé v roce 1957 atd.) a jde o díla oblíbená (vydavatelsky prověřená) nejednou generací čtenářů (před rokem 1989). Česká neznalost novější ruské literatury pro děti a mládež (od 90. let dále) je podmíněna nejen nezájmem vydavatelů či jejich nechotou riskovat komerční neúspěch, ale i odchodem generace, která se profesionálně ruskou literaturou pro děti a mládež zabývala – ať už na akademické půdě nebo ve vydavatelstvích apod.

Poznámka na úvod

V rozsahu stávajícího příspěvku není samozřejmě možné postihnout zdaleka všechny tituly, které v Rusku neodmyslitelně patří do většiny dětských knihovniček. Následující text byl proto zpracován spíše jako namátkové **připomenutí několika velikanů a současných spisovatelů pro děti a mládež, z nichž většina byla alespoň zčásti přeložena do češtiny.**

Klasika 19. století

Z nestárnoucího fondu ruské literatury pro děti a mládež 19. století je do češtiny přeložena drtivá většina. Snad v žádné knihovničce malých rusky mluvících čtenářů a čtenářek nechybí [Alexandr Sergejevič Puškin](#) (1799-1837), který bývá označován za „slunce ruské literatury“, i když jeho pohádky, poémy, povídky, novely, ani verše primárně nevznikaly jako intencionální (pro děti). Taktéž v dětské knihovničce nepřekvapí přítomnost dalších klasiků, z nichž vyzdvihneme například [Lva Nikolajeviče Tolstého](#) (1828-1910), jehož unikátní slabikář (v ruštině znám jako Azbuka, případně Novaja azbuka) z velké části vycházel od roku 1959 v češtině v souboru s názvem Dětem; ve výčtu bychom mohli pokračovat [Antonem Pavlovičem Čechovem](#) a mnohými dalšími.

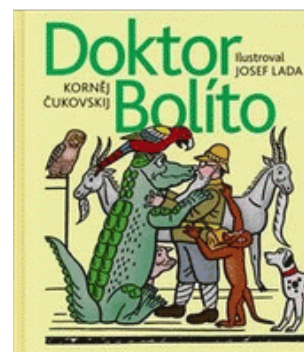
Možné rozdíly mezi realitou a naším očekáváním od ruské knihovničky

Ve správné ruské knihovničce rozhodně nebude chybět nejstarší slovesné umění, tedy ruský folklor – krom jiného například byliny, lidové pohádky (na rozdíl od ČR, v Rusku na prvním místě rozhodně nebude pohádka o Mrazíkovi; taktéž soubor Krása nesmírná je pouze jedním z mnoha vydání a jeho autorka Irina Karnaučová jen jednou z mnoha, kdo ruské lidové pohádky zredigovali) aj.

Již v úvodu zmiňovaný **Nikolaj Nosov** bývá na poličkách ruských dětských knihovniček zastoupen nejen sérií knih o Neznámkovi, ale i dalšími příběhy mladšího školního věku, např. *Viťa Malejev v škole i doma* (česky 1952, *Viťa Malejev ve škole i doma*), *Miškin a kaša* (česky 1953, *Jak Miška vařil kaši a jiné povídky*) nebo *Bobik v gostach u Barbosa* aj. Oblibu ruských čtenářů staršího školního věku si stabilně drží například díla **Arkadije Gajdara** – u nás nesčetněkrát vydaná kniha [Timur a jeho parta](#) má nezatajitelný foglarovský styl, spád i syžetové zápletky připomínající bojůvky a výpravy Rychlých šípů; podobně „čtivé“ zůstávají povídky *Modrý hrneček*, ale i novela [Čuk a Gek](#) a mnohá další díla. Zatímco však Nosovovu Neznámkovi čeští čtenáři dobové realie a ideologické narážky odpustili (např. *Neznánek ve Slunečném městě* u nás od roku 1989 vychází letos už potřetí), Arkadij Gajdar se zdá být českými čtenáři a vydavateli definitivně zavržen.

20. století - ruská literatura nestárnoucí, u nás však převážně antikvární nebo neobjevená

Ze jmen v našem prostředí v současnosti pozapomenutých je naprosto nezbytné připomenout velikána ruské literatury pro děti, ale i jejího teoretika, [Korněje Čukovského](#) (1882-1969). Z teoretického hlediska je stále inspirativní jeho kniha *Od dvou do pěti* (č. 1961), kde mj. vymezil hlavní pravidla pro autory píšící pro děti. Veršované pohádky Čukovského patří jednoznačně do zlatého fondu ruské literatury pro nejmenší: *Mojdodyr* (č. *Mydlipán*, 1970), *Tarakanišče* (č. *Šváb Velikán*, 1970), *Mucha-Cokotucha* (č. *Muška Zlatuška*, 1970), *Čudo-děrevo*, *Putanica* (č. *Motanice*, 1970), *Barmalej* (č. *Hromburan*, 1986), *Fedorinogore* (č. *Fedořino hoře*, 1970), *Ajbolit* (č. *Doktor Bolíto*) a další; stejně tak jeho zpracování lidových písniček, hádanky pro děti, tzv. převrácenky ad. Krom veršovaných textů je také autorem prózy. Zmiňme pohádku *Doktor Ajbolit*. V podstatě jde o ruské převyprávění anglického originálu (*The Story of Doctor Dolittle* z pera Hughy Loftinga). U nás jsou krom překladů z angličtiny *Příběhy doktora Dolittla* známy také překlady z ruštiny [Doktor Bolíto](#). Zatím poslední vyšel v roce 2014 v Knižním klubu. Celá publikace ovšem obrazově dosti věrně kopíruje vydání ilustrované (dnes již legendárním) Josefem Ladou z roku 1946, překlad M. Korejse je použit z vydání v roce 1980. Zmiňovaná publikace tedy zjevně těží z české obliby ilustrací Josefa Lady, nikoli Korněje Čukovského.

Zmíňme jen na okraj, že u dalších v Rusku legendárních adaptací západních textů zůstává v Česku na prvním místě západní originál, nikoli ruské převyprávění – tak je tomu například u **Borise Zachodera** (1918-2000), jenž skvěle převedl do ruštiny Medvídka Pú A. Milna (rusky Vinni-Puch – u nás není znám ani text, ani animovaný seriál), nebo u **Alexandra Volkova** (1891-1977), který je autorem stále oblíbeného ruského převyprávění knihy amerického spisovatele F. L. Baum *Volšebnik Izumrudnogogoroda* (č. Čaroděj ze Smaragdového města, 1988) u nás je známější *Čaroděj ze země Oz* (překlady z anglického originálu). Zmíňme ještě **Daniila Charmse** (1905-1942), který patřil po dlouhou dobu v SSSR k autorům zakázaným (režimem pronásledovaným a nakonec fyzicky zlikvidovaným), jehož tvorba je plná fantazie, hravých nonsensů a černého humoru. V dětské literatuře našel D. Charms na určitou dobu útočiště a možnost pokračovat v psaní a publikování. Jeho dílo pro dospělé přeložil do češtiny Ondřej Mrázek a právě tento překladatel stojí za velmi zdařilým výběrem *Cirkus Abrafrk* (Argo, 2013). Jde o jednu z mála výjimek, kdy vznikl nejen nový překlad, ale i ilustrace, tedy kniha zcela oproštěná od předchozího vydání Charmse v češtině (č. *Všechno lítá, i co peří nemá*, 1983). Důkazem kvality *Cirkusu Abrafrk* může být mj. ocenění Zlatou stuhou v kategorii překladové literatury pro děti z roku 2014.

2. polovina 20. století

Pokud opustíme literaturu prověřenou již téměř stoletím a zaměříme se na autory, kteří začali psát ve 2. polovině 20. století, nesmíme zapomenout na cyklus povídek pod shrnujícím názvem *Děnskinyrasskazy* (č. *Nahoru, dolů a ještě krážem*, 1967; [Šestitrantzistorový slon](#), 1971) **Viktora Dragunského** (1913-1972). Hlavním hrdinou je zpočátku předškolák, poté školák Denis Korabljov, jehož životní patálie autor líčí se sympatickým humorem a umně tím maskuje nenásilné didaktické vyznění příběhů. Jednou z povídek, které výrazně přesahují sféru literatury pro děti, je povídka: *On živoj i světitsja* (č. v překladu M. Korejse z roku 1964 – *Je živá a svítí*). Malý Denis na pískovišti čeká na svou maminku, která má zpoždění. Denis zůstal sám a je mu smutno. Po chvíli se k němu přidá jeho kamarád Míťa, jemuž učaroval Denisův nákladák – dárek od tatínka, který je často na cestách. Po různých vynalézavých pokusech Míti se Denis nakonec přeci jen rozhodne vyměnit dárek od svého tatínka. Drahocenné auto smění za světlušku zavřenou v krabičce od zápalek. Když se ho maminka doma ptá, jak mohl něco takového udělat, čím konkrétně je světluška lepší než nákladák, následuje závěrečná Denisova odpověď (v překladu EKM): „*Jak to, že to nechápeš, mami?! Ona je přeci živá! Je živá a svítí!*“

Grigorij Ostěr (1947) je zkušeným autorem, který má za sebou řadu bestsellerů, za jejichž úspěchem stojí mj. zdařilá animovaná produkce. Jedním z takových příkladů je pohádkový cyklus pro nejmenší *Koťonok po imeni Gav* (*Koťátko jménem Haf* – nebylo do češtiny přeloženo ani jako text, ani jako kreslený film). Obecně lze poznamenat, že Ostěrův humor je velmi často založen na nonsensu, hře s jazykem a významy slov, z části dialogů jeho postav se staly okřídlené fráze použitelné daleko za hranicí dětského světa. Právě tak je tomu u pohádkového cyklu *Tridcaťvosem' popugajev* (38 papoušků, v č. vydáno pod názvem [Kratochvíle s hadem na půl míle](#), 1985, překlad Z. Psůtková). V ruském prostředí se s postavami prostoreké Opičky, stydlivého Slůněte, přemýšlivého Hroznýše a excentrického Papouška neodmyslitelně pojí především stejnojmenný animovaný seriál, jenž u nás zůstává neznámý. Kromě toho se v roce 1990 v Rusku poprvé objevila Ostěrova kniha *Vrednyje sověty* (plný název doslovně: *Škodlivé rady. Kniha pro neposlušné děti a jejich rodiče*). Bývá označována za knihu přelomovou, považovanou za ryze postsovětskou knihu, někteří dokonce neváhají označit Ostěrovu metodu za nový literární žánr. Ostěr vysvětluje logiku svého postupu v úvodu knihy (překlad EKM): „*Vědci nedávno zjistili, že na světě existují neposlušné děti, které dělají vše obráceně. Když dostanou dobrou radu: „ráno se vždycky umyjte“ – tak se umývat prostě nebudou. Slyší: „Zdravte“ – a okamžitě zdravit přestanou. Vědci přišli na to, že pro takové děti se nehodí dobré, ale naopak špatné rady. Když děti udělají vše obráceně, bude to nakonec naprosto správně.*“

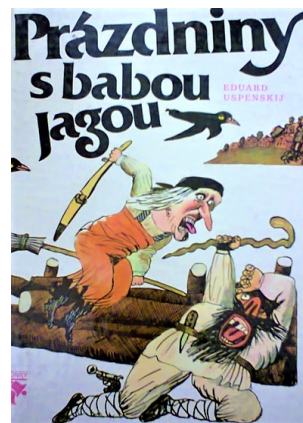
Jedna z veršovaných rad (ve volném překladu EKM):

*Kdo nezkusil si seskok z okna
s deštníkem své mámy,
ten parašutista je slabý.
Nepozná, co je let ptáka
nad vyděšenými davy.
Nepozná pach nemocnice,
sádry a zlomené nohy.*

Příklad rady namířené i na rodiče je:

*Když vydáte se s rodinou
na koupání k řece,
nechte v klidu tátu s mámou
opalovat na břehu.
Nekřičte a nerušte,
ať dospělí si pohoví.
Nechte všechny na pokoji
a zkuste se tiše utopit.*

Eduard Uspenskij (1937) je dalším současným autorem, jehož jméno je v ruské dětské literatuře dávno etablovaným pojmem. Jeho prózy i verše jsou adresovány jak předškolákům, tak i čtenářům mladšího školního věku. Proslavila ho zejména postavička Čeburašky z 60. let, s níž se neodmyslitelně pojí nejen celá plejáda pokračování prvního úspěšného textu, ale i filmová a kreslená produkce (velmi oblíbená např. v Japonsku). Čeburaška (v češtině zatím přeložen nepříliš zdařile pouze jako *Bumbacil* v knize [Krokodýl Evžen a jeho kamarádi](#) z r. 1972) je malé neidentifikovatelné stvoření, které se do bližší neurčeného ruského města dostalo lodí v bedně s pomeranči. Ve městě si najde kamarády – mezi jinými Krokodýla Genu (česky Evžena), „který pracuje v ZOO jako krokodýl“ – s nimiž zažívá nejrůznější příhody, ale i vzdoruje společnému nepříteli. Z roku 1972 pochází kniha pro čtenáře mladšího školního věku *Ďaďa Fjodor, pjos i kot*, která byla přeložena do češtiny v roce 1978 pod názvem [Kocour, pes a strejda Mudra](#). Hlavním hrdinou příběhů o samostatném životě na venkově bez dozoru dospělých je malý předškolák (velmi vzdělaný, proto Ďaďa Fjodor), který odchodem z domu řeší to, že doma nemůže mít žádné zvíře. Taktéž u tohoto základního příběhu napsal E. Uspenskij posléze další pokračování založená na úspěchu prvního textu a lze říci, že autora proslavila především animovaná verze. Poslední do češtiny přeložená kniha Uspenského má název [Prázdniny s babou Jagou](#) a vyšla u nás v roce 1983 (v originále *Vniz po volšebnojreke*). Novela o školákovi, který se na prázdninách u babičky dostane do kouzelného světa pohádek, kypí folklórními aluzemi a citátovostí – zejména z ruských lidových pohádek. Práce E. Uspenského v tomto případě poněkud připomíná A. Mikulku a jeho parodické příběhy typu *O Jelenovi s kulometem*.

Závěr

Závěrem nezbyvá než doufat, že česká nedůvěra k ruské literatuře pro děti a mládež již nebude trvat příliš dlouho, a **dočkáme se tak brzy nových překladů a vydání.**

Citace

MALENOVÁ KUDRJAVCEVA, Eva, Nestárnoucí ruská literatura pro děti a mládež. *Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. roč. 3, č. 4/2017 [cit. 2017-12-06].

Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/nestarnouci-ruska-literatura-pro-deti-a-mladez.
ISSN 2336-727X.